

СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО БЛАГА ТА ПРАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОРОЗУМІННЯ

РЯБИЙ Денис Вікторович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.121.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.2.2>

У статті досліджується співвідношення особистого немайнового блага та особистого немайнового права. Визначено, що особисті немайнові відносини виникають з приводу немайнових благ, які, у свою чергу, втілюються в особисті немайнові права. Встановлено, що блага є об'єктами особистих немайнових прав. Певне особисте немайнове благо може визнаватися об'єктом особистого немайнового права лише за умови наявності корисних властивостей для суб'єкта, які мають фактичний характер і не залежать від ставлення будь-якого суб'єкта правовідносин до них. Розглянуто різницю між визначеннями «немайновий» та «нематеріальний», коли перший означає неможливість бути майном, а другий – неможливість набувати фізичної форми і бути річчю. Доведено можливість особистих немайнових благ і, відповідно, втілених у них прав набувати економічного змісту за певних умов.

Ключові слова: особисте немайнове благо, особисте немайнове право, правовідносини, нематеріальне благо, об'єкт права, економічний зміст, оборотоздатність.

Постановка проблеми

Формування розвитку високого рівня правової культури відбувається поряд із динамікою економічного прогресу та вдосконаленням у зв'язку з цим правовідносин, появою нових, ще не врегульованих законодавством прав. Разом з тим, незмінними залишаються методологія та принципи і загальні підходи наукового дослідження, що зумовлюють вивчення і аналіз нових явищ.

Варто зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення в Україну виникла необхідність у посиленій охороні таких немайнових благ як життя і здоров'я. Водночас, потрібно звернути увагу й на інші немайнові блага та права, які з них випливають з огляду на їх оновлену сутність і трансформацію.

Особисті немайнові права є похідними від вже наявного нематеріального блага, які зазвичай є водночас і великою соціальною цінністю. Так право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (ст. 282 ЦК України), право на охорону здоров'я (ст. 283 ЦК України), право на медичну допомогу (ст. 284 ЦК України), право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України), право на таємницю про стан здоров'я (286 ЦК України), право на донорство (ст. 290 ЦК України) виникають відносно такого особливого немайнового блага, як здоров'я людини [1, с. 45]. Це відображає тісний зв'язок між благом і правом, що викликає наш науковий інтерес.

Український законодавець, формуючи відповідні положення, врегульовуючи правовідносини, об'єктом яких є особисті немайнові блага, урахував глибинність, нескінченність духовного світу людини, та залишив відкритим перелік особистих немайнових прав, які можуть належати їй, та закріпив немайнові права, притаманні всім або більшості індивідів: право на життя, свободу, здоров'я, приватність, честь, гідність, ім'я тощо [2, с. 176]. У силу того,

що перелік особистих немайнових прав є невичерпним, постійний розвиток суспільних відносин спричиняє виникнення нових прав, відповідно, видозмінюється погляд на блага, які стоять у центрі всієї, так би мовити, конструкції нематеріальної сфери. Крім того, з'являються суперечки щодо можливості набуття такими благами економічного змісту, що втілюється у відповідні права.

Таким чином, варто дослідити співвідношення особистого немайнового блага та права в теоретичному аспекті для їх сутнісного розуміння і визначити можливість набуття економічного змісту вказаних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематикою визначення особистих немайнових благ, їх поняття і класифікації займалися багато вітчизняних вчених. Наприклад, Р.О. Стефанчук зосередив увагу на правовій природі та ознаках особистих немайнових прав фізичних осіб, С.О. Сліпченко розглядає специфіку особистих немайнових правовідносин, у свою чергу, Ю.М. Жорнокуй розкриває особливості регулювання особистих немайнових прав юридичних осіб, О.В. Кохановська займається вивченням інформації як немайнового блага та його характерних рис, С.О. Попова досліджує питання здійснення та захисту особистих немайнових прав юридичних осіб. У той же час, В.Л. Скрипник зосередив увагу на характерних рисах особистих немайнових благ як об'єктах цивільних прав. Проте, питання особистих немайнових правовідносин, зокрема немайнових благ і кореспондуючих їм прав завжди є відкритими до дискусій у силу свого постійного розвитку.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до статті 1 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [3].

Варто зазначити, що особисті немайнові відносини складаються із сукупності обов'язкових елементів (складників) як різновиду цивільних правовідносин, та виникають з приводу немайнових благ.

Особисті немайнові відносини – це суспільні відносини між уповноваженим суб'єктом (носієм особистих немайнових прав і свобод) і зобов'язаними суб'єктами (носіями особистих немайнових обов'язків) щодо особистих немайнових цінностей і благ з метою забезпечення індивідуалізації, самостійності, вільного розвитку та процвітання уповноваженого суб'єкта, захисту його законних немайнових інтересів, використання особистих немайнових цінностей і благ в інтересах уповноваженого суб'єкта та всього суспільства [4, с. 45]. В.І. Борисова справедливо відзначає, що цивільне право констатує наявність немайнових благ і визнає свободу індивіда визначати свою поведінку в індивідуальній життєдіяльності на свій розсуд. Відповідно, це проявляється в регулятивній функції цивільного права, яка полягає у формі юридичного визнання [5, с. 109]. Це відбувається шляхом здійснення і захисту особистих немайнових прав. Відповідно, особисті немайнові відносини виникають з приводу немайнових благ, які втілюються через особисті немайнові права. Певне явище буде вважатися благом, якщо воно має корисні властивості, відповідно, певне право буде здійснюватися як можливість використання цих «вигод».

Отже, немайнове благо є важливим аспектом цивільного права, оскільки забезпечує захист особистості від різних форм втручання та порушень, включаючи фізичне та психічне насильство, порушення конфіденційності, дискримінацію та інші дії, які можуть негативно вплинути на гідність та ідентичність особи. Особа є, так би мовити, власником певного блага, у зв'язку з чим особі надаються певні можливості – права.

Глава 15 «Нематеріальні блага» розділу 3 «Об'єкти цивільних прав» ЦК України визначає нематеріальними благами результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію та особисті немайнові блага. Зазначимо, що право на інформацію та

право на інтелектуальну, творчу діяльність є особистими немайновими правами. Відповідно до частини 1 статті 201 ЦК України особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством, є: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством [3]. Таким чином, об'єктами особистих немайнових прав виступають нематеріальні блага і певною мірою результати інтелектуальної діяльності.

Водночас, варто звернути увагу на те, що особисті немайнові блага втілюються у права, але це означає однаковий підхід до визначення особистого немайнового права, а тим більше, не визначає варіативність його здійснення в контексті того чи іншого блага. Наприклад, що стосується імені, то йдеться не лише про право на ім'я, а також про право на зміну імені. З цього також випливає право на прізвище, адже воно вважається родовим ім'ям. Згідно з цивільним законодавством фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції. У додаток до цього, таке немайнове благо втілюється у право батьків на вибір ім'я для своєї новонародженої дитини.

У сфері особистих немайнових відносин знайшло законодавче закріплення багато прав, які втілюються з особистих немайнових благ: право на життя і здоров'я, на свободу, особисту недоторканність, на індивідуальність, на особисте життя та його таємницю, на недоторканність житла, на свободу пересування тощо.

Воно є важливою складовою правового статусу особи в цивільному праві. Благо забезпечує захист особистості від неправомірних втручань, дискримінації, порушень прав та свобод. Досягнення балансу між захистом особистого немайнового блага та інтересами суспільства та інших осіб є одним з важливих завдань цивільного права.

Згідно з усталеним підходом, особисте немайнове благо можна визначити як явище та цінність, що задовольняє потреби людини, яке підлягає захисту згідно зі

встановленими законом процедурами та механізмами. Воно включає в себе різноманітні критерії, які формують ідентичність та гідність особи, та є основою для реалізації особистих немайнових прав. Водночас, цивільне законодавство визнає особисте немайнове право як невід'ємну складову правового статусу особи та надає захист цих прав через встановлені законом процедури та механізми.

Крім того, необхідно вказати, що певне благо може визнаватися об'єктом особистого немайнового права лише за умови наявності корисних властивостей для суб'єкта, які мають фактичний характер і не залежать від ставлення будь-якого суб'єкта правовідносин до них. Властивості можуть бути як природні, так і соціальні, наявність яких зумовлена ставленням суспільства до того чи іншого явища [1, с.45]. Наприклад, якщо вести мову про соціальні властивості, то донедавна в Україні не було можливості змінювати по батькові. Проте, з 2021 року таке немайнове благо як ім'я, що складається із родового імені (прізвища), власного імені (ім'я) та патріархального імені (по батькові) трансформувалося у право на зміну імені у повному обсязі, тобто на право зміну власного імені, прізвища і по батькові [6]. Такі зміни диктувалися суспільними вимогами.

При застосуванні категорії «благо» мова йде безпосередньо про ставлення самої людини до певного матеріального чи нематеріального об'єкта, блага можуть бути майновими і немайновими. До того ж сукупність немайнових благ, за винятком здоров'я і безпечного довкілля, є нематеріальними благами [2, с. 175]. З цього приводу зазначається, що ключовою рисою особистого немайнового права є їх тісний зв'язок із нематеріальним благом, під яким слід розуміти ті явища та цінності, які є корисними для будь-якого учасника цивільних відносин, задовольняють його потребу та не мають економічного змісту [7, с. 215].

У контексті співвідношення категорій «особисте немайнове благо» та «особисте немайнове право» варто вказати, що їх правовий статус визначений як немайновий. Що таке немайновий? Це відсутність

в об'єкта майнового змісту, неможливість бути майном.

Водночас як і Глава 15 ЦК України, так і вітчизняні науковці стверджують, що немайнові блага є нематеріальними категоріями, і через природні причини не наділені традиційними ознаками речей [1, с. 45]. Також у цьому контексті Р. О. Стефанчук справедливо звертає увагу на неможливість застосування до немайнових відносин не лише конструкції, а й навіть юридичної термінології речового права [8, с. 140]. Це означає, що нематеріальність вказує на неможливість фізичного відтворення, а не на економічний зміст. Проте, це не виключає відсутність у них економічного змісту, адже, як раніше вважалося, не можна щось передати, якщо воно не відтворене в матеріальному світі. Зараз таке розуміння є неактуальним.

Особисте нематеріальне благо не має безпосереднього матеріального або фінансового виміру. Наприклад, якщо йдеться про життя, здоров'я, недоторканність особи, приватне життя, гідність, ім'я, а також інші блага, пов'язані з особистістю людини. До них не можна доторкнутися і не можна передати іншій особі як певну річ, яка є у власності.

Проте, якщо йдеться про немайновість, необхідно визначити, що існує така властивість, як оборотоздатність. У контексті цього С.О. Сліпченко безспідставно стверджує: якщо благо невід'ємне від особистості в силу своїх природних властивостей, воно не може брати участь у цивільному обороті [9, с. 104]. Але якщо згідно з певними характеристиками те чи інше благо або його втілення може використовуватися у якості оборотоздатного об'єкта, то цілком логічно припустити, що йдеться про певний економічний зміст. Щодо цього слушно відзначає С.О. Попова про те, що «немайнові» буквально означають, що це не майно і не відповідні майнові права на які-небудь об'єкти. Та це також і не може бути безапеляційним твердженням, що ці немайнові права не можуть трансформуватися, видозмінитися і набути іншого характеру, у тому числі економічного, якщо це буде можливо та потрібно [4,

с. 58]. Адже очевидно, що не всі особисті немайнові права можуть набувати економічного змісту, а тому словникова побудова такої характеристики звучить саме «можуть набувати економічного змісту», а не «набувають економічного змісту» [4, с. 60].

У такому випадку, у вітчизняній літературі зверталася також увага на те, що деякі особисті нематеріальні блага можуть відокремлюватися від особи, якій вони належать, мають як майнову, так і немайнову цінність [10, с. 107]. На думку Кохановської О.В. такі блага, як ім'я, зображення, честь, ділова репутація, особисті папери, житловий простір, кореспонденція, інформація, автономність юридичної особи, її найменування, інші оборотоздатні об'єкти особистих немайнових правовідносин можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті [11, с. 135].

Таким чином, твердження про те, що немайнові блага позбавлені економічного змісту, не відповідають дійсності у повній мірі. Те саме стосується і особистих немайнових прав, адже вони взаємопов'язані, адже особі надаються правові можливості відносно певного блага. Відтак, вказаними можливостями може бути здійснення того чи іншого права через призму оборотоздатності.

Висновки

Отже, на підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що особисті немайнові правовідносини виходять з нематеріальних благ, які, у свою чергу, втілюються в особисті немайнові права. Певне явище буде вважатися благом, якщо воно має корисні властивості, відповідно, певне право буде здійснюватися як можливість використання цих «вигод». Благо забезпечує захист особистості від неправомірних втручань, дискримінації, порушень прав та свобод. Відповідно, за умови наявності корисних властивостей благо є об'єктом особистого немайнового права і може втілюватися у різні права, пов'язані захистом одного блага. Крім того, варто зазначити, що особисте немайнове благо, як і право, може бути оборотоздатним і набувати економічного змісту, але лише тоді, коли воно наділено

певними властивостями і може використовуватися як оборотоздатний об'єкт.

Література

1. Скрипник В.Л. Нематеріальні блага і немайнові права: проблеми методології. *Економіка. Фінанси. Право. Аналітик*. № 12/1. 2018. С. 43-48
2. Мікуліна М.М. Ціннісний зміст особистих немайнових благ. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2023 С.175-178
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Попова С.О. Особисті немайнові права юридичної особи: реалії сьогодення. : монографія. Харків : Право, 2023. 358 с.
5. Борисова В. До чинників, що характеризують цивільне право України як галузь приватного права. *Вісник Академії правових наук України*. № 2 (41). X. : Право, 2005. С. 105-116.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права фізичної особи на зміну по батькові: Закон України № 942-IX від 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/942-20>
7. Менджул М.В. Правові трансформації поняття та сутнісних ознак особистих немайнових прав в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 1 № 79. 2023. С. 215-220
8. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управл. та права, 2007. 626 с.
9. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 552 с.
10. Сліпченко С. О., Жорнокуй Ю.М. Особисті немайнові права у національній доктрині цивільного права. *Право України*. № 1. 2019. С. 105– 119.
11. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія. К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2006. 463 с

Denys Riabyi

*Postgraduate student
of the Kharkiv National University of Internal
Affairs*

THE CORRELATION BETWEEN PERSONAL NON-PROPERTY GOODS AND RIGHTS: INDIVIDUAL ISSUES OF LEGAL UNDERSTANDING

The article examines the correlation between personal non-property goods and personal non-property rights. It was determined that personal non-property relations arise due to non-property goods, which, in turn, are appeared in personal non-property rights. Personal non-property good can be defined as a phenomenon and value that satisfies human needs, which is subject to protection according to procedures and mechanisms established by law. It is established that goods are objects of personal non-property rights. A certain personal non-property good can be recognized as an object of personal non-property law only if it has useful properties for the subject, which are of a factual nature and do not depend on the attitude of any subject of legal relations to them. A good provides protection of the individual from unlawful interference, discrimination, violations of rights and freedoms. Personal non-property law is an integral component of a person's legal status and provides protection of these rights through procedures and mechanisms established by law. The difference between the definitions of "non-property" and "intangible" is considered. A non-property good means the impossibility of being a property, and an intangible good means the impossibility of acquiring a physical form and being a thing. Certain goods that are inalienable to a person cannot be touched and cannot be transferred to another person as a certain thing that is owned or valued in monetary form. The possibility of certain personal non-property goods, and, accordingly, the rights embodied in them, to acquire an economic meaning, when such goods are endowed with certain properties and can be used as a negotiable object and valued in money, has been proven.

Key words: *personal non-property good, personal non-property right, legal relations, intangible good, object of law, economic content, turnover.*